

เตยหนาม : วัชพืชตามท้องนาสู่ผลิตภัณฑ์สร้างมูลค่า

Pandanus: Weeds from The Field towards Value Creation Products

จิราพร เกียรติินฤมล

Jiraporn Kiadtinaruemol

หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา 95000

Bachelor of Fine and Applied Arts Program in Visual Art and Design, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Yala Rajabhat University Muang, Yala 95000. Thailand

Corresponding Author, e-mail: Jiraporn.ke@yru.ac.th

(Received: May 19, 2021; Revised: Aug 4, 2021; Accepted: Aug 23, 2021)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอเกี่ยวกับเรื่องเตยหนาม ในพื้นที่ตำบลวังพญา อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ที่มีมากในท้องถิ่น เป็นวัชพืชขึ้นมาเองตามธรรมชาติในทุ่งนา สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สร้างมูลค่า เนื่องจากเส้นมีความเหนียว แข็งแรง และมีเนื้อสัมผัสที่นุ่ม ระบายอากาศได้เป็นอย่างดี ขั้นตอนการทำเส้นวัตถุดิบใช้ระยะเวลาาน ตั้งแต่การเก็บต้น ย้อมสี และขั้นตอนจักสานที่ถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านมีขั้นตอนการผลิต ที่สมัยก่อนชาวบ้านจักสานเพื่อนำมาใช้เป็น เสื่อ หรือ สาด(ภาษาใต้) ที่ใช้สำหรับปูพื้นนั่งทานข้าว หรือนอน รวมถึงผลิตภัณฑ์สำหรับใส่ของ เช่น กระบุงใส่ข้าวสาร ใส่ผลไม้ ที่ใส่ยาเส้น(ยาสูบ) และใบจาก ต่อมามีการพัฒนาแปรรูปในรูปแบบของใช้ ของที่ระลึก มีกรรมวิธีในการย้อมสีเส้นที่สดใส แล้วนำมาสานลายสลัสนี้ ในปัจจุบัน การย้อมสีโดยนำเทคนิคจากการมัดย้อมผ้ามาต่อยอดด้วยการมัดเส้นเตยโดยใช้เชือกฟางมัดให้แน่น แล้วนำไปย้อมสีให้เกิดลวดลายที่เหมือนการเกลี่ยสีจากสีหนึ่งไปหาอีกสีหนึ่ง อนึ่ง แม้จะมีการพัฒนาด้านสินค้ามาตลอด แต่ไม่ค่อยได้รับความนิยมเท่ากับเครื่องจักสานประเภทอื่น ที่น่าสังเกตคือ ไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาเท่าที่ควร ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะว่าหน่วยงาน เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอรามัน อุตุสหกรรมจังหวัดยะลา รวมถึงผู้เกี่ยวข้องควรเข้ามาส่งเสริม และสร้างแหล่งเรียนรู้อย่างยิ่ง

คำสำคัญ : เตยหนาม จักสาน ผลิตภัณฑ์ รามัน ยะลา

Abstract

The purpose of this academic article was to present about Toei Nam (*Pandanus capusii* Mart.), which is abundant in the local area, in the area of Wang Phaya Subdistrict, Raman District, Yala Province. Toei Nam is a weed that grows naturally in the fields. Toei Nam can be used to benefit and create value due to their toughness, strength, soft texture, and breathability. The process of making raw materials takes a long time, from picking, dyeing, and the process of basketry that is considered folk wisdom. In the production process, in the past, villagers woven it to use as a mat or Sat (Southern dialect) used for flooring to sit and eat or sleep, including products for putting things such as rice, fruits, tobacco (strong chewing tobacco), and dried leaves of the nipa palm. Later, it was developed and transformed in the form of appliances and souvenirs. There is a process of dyeing bright colors and then weaving alternating colors. At present, dyeing uses the technique of tie-dyeing fabrics to build on by tying pandan strands using straw ropes to tie them tightly. Then dye it to create a pattern that looks like a gradation of color from one color to another. In addition, despite the development of the product, it is not as popular as other types of wicker. What is noteworthy is that there are no inheritors of wisdom as they should be. The author has suggested that agencies such as the Raman District Community Development Office, Yala

Province Industry, and related parties should come in to promote and create sustainable learning resources.

Keywords: Pandanus, Wicker, Product, Raman, Yala

บทนำ

เครื่องจักสานนั้นนับเป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาช้านานก่อนประวัติศาสตร์ได้ใช้ดินเหนียว ยาฉาบลงไปบนภาชนะจักสาน ซึ่งอาจจะสานด้วยใบไม้ประเภทใบตาล ใบลาน หรือกก หรือไม้ไผ่เป็นรูปร่างคล้ายกระบุงเตี้ย ๆ ปัจจุบันยังมีร่องรอยของเครื่องจักสานปรากฏอยู่เช่นเดียวกับที่เมืองอูร์ (UR) ในประเทศอิรัก ของอารยธรรมเมโสโปเตเมีย (Bunchuay, 2012, p. 11)

โดยทั่วไปการสร้างสรรค์เครื่องจักสานจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ รวมถึงประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ ในรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ จากอดีตมาถึงปัจจุบันจะเห็นว่าเป็นรูปแบบและลวดลายของเครื่องจักสานที่สร้างขึ้นโดยชนชาติต่าง ๆ มีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสานความหลากหลายไม่มากนัก และความจำกัดของลวดลายนี้ทำให้รูปทรงของเครื่องจักสานมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันไปด้วย นอกจากนี้วัสดุที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานยังพบว่าในกลุ่มประเทศที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันก็มีการใช้วัสดุชนิดเดียวกัน เช่น การทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ พบว่ามีทำกันในกลุ่มประเทศแถบเอเชีย เช่น จีน ญี่ปุ่น ไทย และฟิลิปปินส์ เป็นต้น การทำเครื่องจักสานนั้นเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีทำกันมาแต่โบราณ และมีทำทั่วไปในทุกภาคของประเทศ

ตำบลวังพญา อำเภอรามัน จังหวัดยะลาเป็นแหล่งหนึ่งที่ทำเครื่องจักสาน ในตำบลมีจำนวนครัวเรือน 1,029 ครัวเรือน จำนวนประชากร 5,927 คน แบ่งเขตการปกครอง เป็น 5 หมู่บ้าน ประกอบด้วยหมู่บ้าน หมู่1 บ้านกะสะแมง (ปากาชาแมง), หมู่2 บ้านโต๊ะปาเก๊ะ, หมู่3 บ้านตาลาเนน, หมู่4 บ้านอนุเปาะ และหมู่5 บ้านบูเกะจือฉา (ตาโงง) (Eisaw & Kiadtinaruemol, 2020, p. 5) จากข้อมูลของ ThaiTamboon.com (2015, Online) ได้กล่าวว่า เดิมเป็นชุมชนเล็ก ๆ ชื่อว่า "ปากาชาแมง" มีผู้คนอาศัยอยู่ไม่มากนัก ชาวบ้านมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ต่อมาเจ้าเมืองโกตาบารูได้ใช้พื้นที่ในชุมชนนี้ปลูกข้าวเป็นจำนวนมาก เสมือนเป็นดินแดนอยู่หัวน้ำของเจ้าเมือง จึงเรียกกันว่า "วังพญา" พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่จึงมีอาชีพทำนาเป็นหลัก อาชีพรองทำสวนผลไม้และสวนยางพารา กลุ่มผู้หญิงส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจจากการทำนาและกรีดยาง ทำให้มีเวลาค่อนข้างมากในช่วงกลางวัน จึงรวมกลุ่มลงทุนแปรรูปอาหารและขนมเพื่อจำหน่ายตามร้านค้าในชุมชน หากแต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก ทางกลุ่มจึงได้ขอคำปรึกษากับหน่วยงานภาครัฐ โดยทางสำนักงานเกษตรอำเภอรามันได้แนะนำให้นำวัตถุดิบที่มีอยู่มากในท้องถิ่นนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์และสร้างมูลค่า

ต้นเตยหนามเป็นวัชพืชนิดหนึ่งที่เกิดโดยโตในทุ่งนาของตำบลนี้ที่มีพื้นที่หลายร้อยไร่ และที่สำคัญสามารถขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว จึงไม่แปลกใจที่หลายพื้นที่มักเลือกให้อยู่ในหมวดของวัชพืชที่ต้องกำจัดทิ้ง ส่วนใหญ่ไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ หรือมีน้อย (Worawongpitak & Ellah, 2019, p. 12) ในอดีตบรรพบุรุษได้นำต้นเตยหนามาจักสานมาเป็น เสื่อ ตะกร้าใส่ข้าวสาร เขียนหมาก เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันได้นำมาแปรรูปที่มีความหลากหลาย เพื่อนำไปจำหน่ายหรือสร้างมูลค่าให้กับชุมชน

ลักษณะต้นเตยหนาม

Thaweensinsopha & Thaweensinsopha (2016, p.12) กล่าวว่าลักษณะของต้นเตยหนามเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว ลักษณะแตกออกเป็นพุ่มขนาดเล็ก ลำต้นเป็นข้อ ใบออกเป็นพุ่มบริเวณปลายยอด มีหนามตรงบริเวณด้านข้างทั้งสองของใบ เมื่อโตจะมีรากค้ำจุนช่วยพยุงลำต้นไว้ ใบเป็นใบเดี่ยวออกเป็นกระจุกเรียงสลับเวียนเป็นเกลียวขึ้นไปจนถึงยอด ลักษณะใบยาวเรียวคล้ายใบหอก ปลายใบแหลมบริเวณกลางใบเป็นร่อง ขอบใบเรียบตรง ผิวใบเป็นมัน ด้านท้องใบจะเห็นเป็นรูปคล้ายกระดูกงูเรือใบ ขึ้นตามพื้นที่แฉะ ที่มีดินปนทรายอยู่ หรือ พื้นที่ที่มีสภาพเป็นป่า มีลำธารเล็กๆ ใบใหญ่หนา และยาวประมาณ 1.5 เมตร ถึง 2.00 เมตร ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงลักษณะต้นเตยหนาม (ซ้าย) และใบเตยหนาม (ขวา)

ภูมิปัญญาการทำเครื่องจักสานจากเตยหนาม นับเป็นหัตถกรรมที่สร้างสรรค์จากภูมิปัญญาของคนในสมัยก่อน ในการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มีประโยชน์ในการดำรงชีวิต สะท้อนความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติ เส้นใยของพืชชนิดนี้มีคุณสมบัติที่เหนียวและทนเหมาะต่อการนำมาจักสาน เป็นของใช้สอยในชีวิตประจำวัน เป็นภูมิปัญญาในการประดิษฐ์แตกต่างกันไป ทั้งรูปแบบ และขนาด เช่น เสื่อ ตะกร้าใส่ข้าวสาร เขียนหมาก เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยที่แตกต่างกันไป (Sawatdichai, 2015, p. 7)

ขั้นตอนการทำเส้นวัตถุดิบเตยหนาม

รอปิยะ เย้าะลีมา (ประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านสันติภาพวังพญา, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2564) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการทำเส้นวัตถุดิบเตยหนาม ดังนี้

1. ตัดต้นเตยหนามออกจากกอ เลือกเฉพาะยอดใบที่อยู่ส่วนกลางของกอที่มีความยาวประมาณ 1.50-2.00 เมตร (A)
2. เอาหนามออกโดยการใช้เอ็นม้วนที่นิ้วโป้งกับนิ้วชี้ แล้วชิงเส้นให้ตึง จากนั้นรูดหนามออกให้หมด (B)
3. แบ่งขนาดของใบ เพื่อจัดเตรียมนำไปรีดเส้นให้ได้ขนาดตามต้องการใช้อุปกรณ์รีดเพื่อให้ได้ขนาดที่เท่ากัน (C)
4. นำเส้นที่รีดเส้นเสร็จแล้วไปต้มในน้ำเปล่าให้สุก เส้นจะเปลี่ยนสีกลายเป็นสีเหลืองอ่อน (D)
5. นำเส้นที่ต้มสุกแล้วไปแช่น้ำเปล่า 1 คืน
6. นำไปตากแดดจัดให้เส้นแห้งสนิทประมาณ 3-4 วัน (ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ) จนเส้นกลายเป็นสีขาวงาช้าง (E)
7. นำวัสดุที่ได้ข้างต้นมาย้อมสี โดยการต้มน้ำให้เดือด โดยโรยผงสีย้อมมก และใส่ส้มแขกตากแห้งเพื่อให้เส้นแวววาว (ภูมิปัญญาชาวบ้าน) ใส่เส้นเตยให้จมน้ำประมาณ 5-10 นาที (F) จากนั้นนำขึ้นไปล้างน้ำสะอาดจนน้ำใสไม่มีสีติดมือ แล้วนำไปตากให้แห้งในที่ร่มประมาณ 1-2 วัน (G)
8. นำเส้นที่ละลายเส้นขนาดโดยการรีดกับอุปกรณ์ เช่น ไม้ไผ่ สันกรรไกร หรือสันมีด เพื่อให้เส้นมีความอ่อนตัวและตรงเพื่อง่ายต่อการจักสาน (H) จากนั้นพันด้วยเชือกฟางเพื่อง่ายต่อการจัดเก็บ (I) ดังภาพที่ 2

A. ตัดต้นเตยหนามออกจากกอ

B. เอาหนามออกโดยใช้เอ็นรูดหนาม

C. แบ่งขนาดของใบ

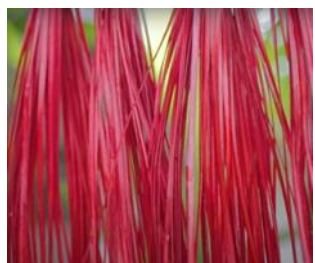
D. ต้มในน้ำเปล่าให้สุก

E. ตากแดดจัดให้เส้นแห้งสนิท

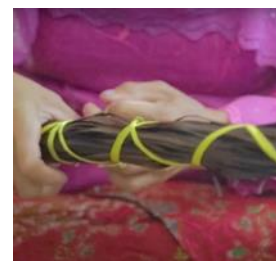
F. นำมาย้อมสี

G. นำไปตากให้แห้งในที่ร่ม

H. นำเส้นที่ละเส้นมาวัดโดยการรีด

I. มัดเก็บก่อนนำไปสาน

ภาพที่ 2 ขั้นตอนวิธีการทำเส้นวัตถุดิบเตยหนาม

ขั้นตอนการจักสาน

การสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ โดยนำเส้นเตยหนามที่พร้อมใช้พับกึ่งกลางของเส้น โดยเริ่มสานจากกึ่งกลาง นำ 2 เส้นมาสานเป็นลายขัด โดยใช้กลองบล็อกไม้เป็นตัวกำหนดขนาดของผลิตภัณฑ์ ลายที่นิยมสานได้แก่ ลายขัด ลายสอง ลายสาม ลายดอกพิกุล ลายอาสีะ ลายพินปลา ฯลฯ ยกตัวอย่างการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ กระเป๋าสตรี ทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ กลาง เล็ก โดยมีขั้นตอนการขึ้นรูปต่อไปนี้

1. นำเส้นสานที่เตรียมไว้ (A) ขึ้นรูปเริ่มต้นจากการทำกันกระเป่า โดยสานด้วยลายหนึ่งตามขนาดกระเป่าที่ต้องการผลิต สานกันกระเป่าจนเต็มพื้นที่ของหุ่นแล้วขึ้นส่วนขอบล่างเพื่อขึ้นรูปทรงของกระเป่าต่อไป แล้วสอดสีด้วยดอกที่เป็นวัสดุจากเตยสีต่าง ๆ เช่น สีแดง สีม่วง สีชมพู สีนํ้าตาล สีเขียว ฯลฯ เพื่อเพิ่มความสวยงาม (B)
2. การขึ้นรูปโดยใช้ดอกสีที่ต้องการสานขึ้นต่อจากขอบล่างในแนวเฉียงทแยงมุมซ้ายขวาจนถึงขอบด้านบน (C) โดยฉีบน้ำเพื่อให้เส้นนุ่มขึ้นเป็นระยะ (D)
3. การทำซิปในกระเป่าจะมีแกนแข็งรองไว้ด้านในเพื่อความแข็งแรง จากนั้นใส่ผ้าซิปในที่เย็บทรงไว้เรียบร้อยแล้ว (E)
4. ใส่หูกระเป่าและตกแต่งรายละเอียด นิยมถักด้วยลายหนึ่งโดยใช้สายยางขนาดที่เหมาะสมกับกระเป่าเป็นแกนกลาง ความยาวของหูกระเป่าขึ้นอยู่กับความต้องการของลูกค้า แต่โดยส่วนมากกระเป่าที่ส่งขายจะไม่ต้องใส่หู เพราะทางลูกค้าจะนำไปตกแต่งเพิ่มเติม (F) ดังภาพที่ 3

A. เตรียมเส้นสาน

B. เริ่มต้นจากการทำกันกระเป่า

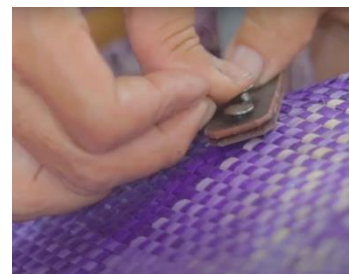
C. สานต่อจากขอบล่างในแนวเฉียง

D. ฉีดน้ำเพื่อให้เส้นนุ่มขึ้นเป็นระยะ

E. รองแกนแข็งด้านในซิปในกระเป่า

F. ตอกหูกระเป่า

ภาพที่ 3 ขั้นตอนการจักสาน

ผลิตภัณฑ์เตยหนามในอดีต

ในอดีตชาวบ้านวังพญาจะจักสานเตยหนามเพื่อนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันเพียงเท่านั้น เนื่องจากเส้นมีความเหนียวแข็งแรง แต่มุม และระบายอากาศได้เป็นอย่างดี ที่พบมากที่สุดคือ เสื่อ หรือ สาด (ภาษาใต้) ที่จะใช้สำหรับปูพื้นสำหรับนั่งทานข้าว หรือนอน เส้นของเสื่อจะมีขนาดที่ใหญ่ประมาณ 7-8 มิลลิเมตร ส่วนใหญ่จะสานจากสิธรรมาชาติ มีชาวบ้านบางกลุ่มที่ใช้โคลนจากไต้ต้นไม้ชนิดหนึ่งมาหมักกับต้นเตย เพื่อให้ได้เส้นเตยที่เป็นโทนสีออกดำ สอดคล้องกับข้อมูลของ Community Forest Management Office, Royal Forest Department (2017, p. 6) กล่าวว่า เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษชาวอินโดนีเซีย ที่อพยพตั้งรกรากในประเทศไทยตอนล่าง จึงได้นำไปมาจักสานเสื่อไว้สำหรับรองนั่งเวลาทำพิธีละหมาดในสุเหร่า ใช้ในพิธีแต่งงาน ซึ่งในสมัยก่อนคู่บ่าวสาวที่จะเข้าพิธีแต่งงานจะต้องช่วยกันสานเสื่อเตรียมไว้หลาย ๆ ผืน สำหรับใช้ปูนอนแทนที่นอนในห้องหอ ตลอดจนการสานเสื่อเพื่อไว้ในพิธีฝังศพ(รองศพผู้ตายในกูโบร์) นอกจากนี้ยังนำมาสานเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนอีกหลายอย่าง เช่น หมวก หมอน ขมุกยา (ใส่ยาเส้น ใบจาก) กระสอบ (สำหรับใส่ข้าวเปลือก) ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ที่ใส่อุปกรณ์ที่ใช้ภายในบ้าน สีจะเป็นธรรมชาติและเส้นขนาดใหญ่

การพัฒนาผลิตภัณฑ์เตยหนาม

เตยหนามได้นำมาแปรรูปหลากหลายผลิตภัณฑ์ เพื่อสำหรับการจำหน่ายในรูปแบบของใช้ ของที่ระลึก โดยมีการพัฒนาขนาดของเส้นจากสมัยอดีต เส้นสำหรับสานที่มีขนาดใหญ่ ต่อมามีการพัฒนาขนาดของเส้นให้มีขนาดตั้งแต่ 4 มิลลิเมตร 5 มิลลิเมตร และ 7 มิลลิเมตร โดยชาวบ้านได้นำภูมิปัญญาของเครื่องแบ่งเส้นแต่ละขนาดมาใช้งานเพื่อให้เกิดขนาดที่ได้มาตรฐาน ที่มีลักษณะเป็นตลับไม้ขนาด 10 เซนติเมตร วิธีการแบ่งเส้นเริ่มจากวางตลับไม้ลงบนพื้น ผู้ที่แบ่งเส้นจะต้องนั่งในท่าที่มั่นคงเพื่อสะดวกในการดึงเส้น จากนั้นเปิดฝาตลับไม้ออก นำใบเตยหนามที่ได้เอามาออกหมดแล้วมาวางบนตลับไม้ด้านในที่มีใบมีด ซึ่งตลับแต่ละอันจะมีระยะของใบมีดที่ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้สาน จากนั้นปิดตลับแล้วเอามือข้างใดข้างหนึ่งกดทับตลับไม้ด้านบนให้แน่น นำมืออีกข้างหนึ่งจับเตยหนามตรงส่วนโคนใบ แล้วดึงให้ตรงจนสุดปลายใบ จะได้เส้นที่มีขนาดเท่ากันตามความต้องการของผู้สาน โดย 1 ตลับ สามารถดึงใบได้ครั้งละ 1 ใบเท่านั้น ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 วิธีการรีดเส้นเตยให้มีขนาดตามต้องการโดยจะมีเครื่องมือแบ่งเส้นเป็นตลับไม้ วางเส้นเตยตรงกลางแล้วปิดทับด้วยไม้ให้ประกบกัน จากนั้นดึงเส้นจะทำให้ใบมีดด้านในแบ่งขนาดเตยให้มีขนาดตามต้องการ

กรรมวิธีในการย้อมปัจจุบันที่มีการย้อมสีส้นมากขึ้น แต่สมัยก่อนจะไม่ย้อมสี จะสานสีธรรมชาติที่แห้งเป็นหลัก การย้อมสีทำให้เกิดลวดลายแปลกใหม่ สะดุดตา ในช่วงแรกกลุ่มแม่บ้านจะย้อมเพียงสีเขียว เพราะเป็นการนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเท่านั้น ไม่เน้นเรื่องความงาม รวมถึงชาวบ้านยังไม่มีภูมิปัญญาเรื่องสีย้อม แต่ต่อมามีการย้อมหลากหลายสี เพราะได้รับความรู้การย้อมสีจากวิทยากรด้านการย้อมสีก็ มาสอนทุกกระบวนการ ตั้งแต่การปริมาณของสี เวลาการย้อมสี การตากเส้นที่ย้อมเสร็จแล้วในที่ร่มไม่มีแดด เพื่อให้สีของเส้นมีความสดใส และลวดลายสานหลายลายจนชาวบ้านสามารถนำมาสานสลัสนี้กันไปมา ขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของผู้สาน ผลิตภัณฑ์จะมีลวดลายและสีสันโดดเด่นและชัดเจน ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 ลวดลายการสานเส้นเตยหนามที่นำสีมาย้อมแล้วนำมาสานให้มีลวดลายที่โดดเด่น

ช่วงต่อมากลุ่มแม่บ้านได้พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เตยหนามให้ทันสมัย เช่น กระเป๋า ของใส่นามบัตร กล่องใส่เครื่องประดับ สมุดโน้ต เสื้อ ของใส่บุหรี เป็นต้น นำไปจำหน่ายงาน OTOP รวมถึงรับสั่งผลิตสินค้าที่ลูกค้าต้องการ โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอรามัน อุตสาหกรรมจังหวัดยะลา ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 11 สงขลา เป็นต้น ในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ และได้นำวิทยากรจากภายนอก อาทิ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มาสอนการสานลายที่มีความแปลกใหม่ การนำผ้าปาเต๊ะมาเย็บประกอบกับ ทำให้ผู้ประกอบการสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย ได้แก่ สมุดโน้ต ที่รองจาน ที่ใส่เอกสาร กล่องใส่กระดาษชำระ ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 ผลิตภัณฑ์จากเตยหนามที่นำผ้ามาประกอบเข้าด้วยกัน

ผลิตภัณฑ์เตยหนามในปัจจุบัน

ปัจจุบันมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์จักสานจากเตยหนามของตำบลวังพญาให้มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์มากยิ่งขึ้น โดยพิจารณาได้จากความละเอียดของเส้น ขนาดสม่ำเสมอ การสานประณีตไม่ขึ้นขุย น้ำหนักของเตยเบา นุ่มลื่น แว่ววาว และที่สำคัญกรรมวิธีการเก็บรักษาเส้นเตยหนามไม่ให้ขึ้นรา ตลอดจนการกำหนดขนาดเส้นให้มีความเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ เช่น เสื้อจะใช้เส้นขนาด 7-8 มิลลิเมตร เพื่อไม่ให้รูปทรงมีการบิดเบี้ยว เสื้อขนาดที่ใหญ่ควรสานจากเส้นที่ใหญ่ โดยกำหนดขนาดเส้นให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบขนาดเส้นเตยหนามที่มีความเหมาะสมนำไปจักสานเป็นผลิตภัณฑ์

ขนาดเส้นเตยหนาม	ผลิตภัณฑ์
2 มิลลิเมตร	- ดลิบใส่เครื่องประดับขนาดเล็ก ของใส่นามบัตร ของใส่บุหรี
3 มิลลิเมตร	- หน้าปกสมุด แฟ้มเอกสาร
4 มิลลิเมตร	- กระเป๋าขนาดเล็ก - กลาง
5 มิลลิเมตร	- ที่รองจาน ที่รองแก้ว กระเป๋าขนาดใหญ่ ตะกร้าใส่ของขนาดเล็ก
7-8 มิลลิเมตร	- เสื้อ ตะกร้าใส่ของขนาดใหญ่

ผลจากการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์จะมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น ผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบ้าน และของใช้สำนักงาน ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมสำหรับคนรุ่นใหม่ เนื่องจากในปัจจุบันแฟชั่นการใช้ชีวิตประจำวันถือเป็นกระแสสังคม สังเกตได้จากการโพสต์รูปภาพไลฟ์สไตล์การใช้ชีวิตประจำวันที่มีอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น หนังสือ ผ้าแคนวาส การปักและการถักไหม เข้ามาเสริมแต่งให้ดูสวย ดูมีดีไซน์มากยิ่งขึ้น ดังนั้นการนำมาจักสานเป็นของตกแต่งบ้าน และของใช้สำนักงานก็ถือเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่น่าสนใจ

การย้อมสีจากเดิมทีในเส้นจะย้อมสีเดียว ต่อมาได้พัฒนาเป็นการย้อมหลายสีเพื่อให้เกิดลายที่แปลกตาขึ้น เป็นการย้อมให้มีมิติการผสมของสีที่หลากหลาย นำเทคนิคจากการมัดย้อมผ้ามาต่อยอดโดยใช้เชือกฟางมามัดเส้นให้แน่น แล้วนำไปย้อมสีในหม้อต้มย้อมแน่นเท่าไรก็ยิ่งกันสีไม่ให้เข้าไปในเส้นที่มัด รวมถึงเทคนิคการมัด ถ้ามัดเชือกให้กว้างขึ้นจะทำให้เห็นพื้นผิวที่ถูกันสีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะการมัดย้อม (Tie-Dye) เป็นเทคนิคของการนำเส้นใยและผืนผ้ามาย้อมสีเพื่อให้เกิด

ลวดลาย เป็นวิธีการประดิษฐ์ลวดลายผ้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ การมัดย้อมเส้นใยเรียกว่า การมัดหมี่เป็นการนำเส้นใยมามัดลวดลายและนำไปย้อมสีก่อนการนำมาทอเป็นผืนผ้า (Chooseng, *et al.* 2009, p. 17)

สีที่ได้จากเทคนิคมัดย้อมจะมีความหลากหลาย แม้เส้นเดยหนามบางเส้นเมื่อย้อมแล้วสีอาจไม่สม่ำเสมอ แต่ถือเป็นเสน่ห์และอัตลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของลายที่เกิดขึ้น ถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่งดงามของผลิตภัณฑ์ที่ไม่สามารถทำให้เหมือนกันได้ จากนั้นการนำมาสานลายขัดทแยง สลับไปมา จนทำให้เกิดสีเส้นที่สลับกันแบบไม่รู้จบ ยิ่งถ้ามัดย้อมสีได้มากก็ทำให้เกิดลวดลายที่หลากหลาย ดูเหมือนการเปลี่ยนสีจากสีหนึ่งไปหาอีกสีหนึ่ง ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 ขั้นตอนการมัดย้อมโดยใช้เชือกฟางมาพันเส้นเดยหนามเพื่อปิดกั้นสีที่ย้อม เพื่อให้เกิดมิติของเส้น

บทสรุป

พื้นที่วังพญาส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีทุ่งนาพื้นที่ประมาณ 11,837 ไร่ ทำให้มีต้นเดยหนามที่ถือเป็นวัชพืชชนิดหนึ่งที่สามารถขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว ในอดีตชาวบ้านมาสานเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เนื่องจากคุณสมบัติพิเศษของเส้นเดยที่มีความเหนียว แข็งแรง และนุ่ม ช่วงแรกจะสานเป็นเสื่อและของใช้สำหรับใส่ของ เช่น ที่ใส่ข้าวสาร ผลไม้ ยาเส้น ต่อมาได้สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่าย โดยได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยพัฒนาสีจากเดิมที่ใช้สีธรรมชาติในการสานผลิตภัณฑ์ ได้นำเส้นย้อมเป็นสีเส้นที่โดดเด่น แล้วนำมาสานลวดลายที่หลากหลายเช่น ลายสอง ลายฟันปลา ลายสก๊อต เป็นต้น รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ผสมผสานกับผ้าและวัสดุอื่น ๆ ปัจจุบันชาวบ้านได้พัฒนาเทคนิคการย้อมสีให้มีมิติและเป็นเอกลักษณ์มากยิ่งขึ้น จากที่ย้อมเส้นเดยหนามเป็นสีเดียวได้พัฒนาวิธีการมัดย้อมเส้นเดยด้วยเชือกฟาง เพื่อกันสีและสามารถย้อมเส้นได้หลากสีมากยิ่งขึ้น และใช้เทคนิคการสานลายทแยง (ลาย1) ทำให้มีลวดลายของสีที่ดูเหมือนการเปลี่ยนสี ทำให้ผลิตภัณฑ์มีสีที่ดูนุ่มนวล มองดูหลายมิติ รวมถึงการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เป็นของตกแต่งบ้านเป็นที่นิยมอยู่ในปัจจุบัน และสร้างมูลค่าให้กับชุมชน ผู้เขียนในฐานะทำงานเกี่ยวข้องกับงานออกแบบรวมถึงได้ศึกษาผลิตภัณฑ์จากพืชชนิดนี้ จึงมีข้อเสนอแนะว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลวังพญา และสำนักงานเกษตรอำเภอรามัน จังหวัดยะลา ควรส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ ให้มีการผลิตผลิตภัณฑ์จากวัชพืชนี้ให้มากยิ่งขึ้น พร้อมกับหาช่องทางจำหน่ายออนไลน์ด้วย ที่น่าสังเกตคือ คุณสมบัติของผลิตภัณฑ์ค่อนข้างพิเศษ เช่น เนื้อที่เหนียว แข็งแรง และนุ่ม กว่าเครื่องจักสานประเภทอื่น รวมถึงขั้นตอนการทำค่อนข้างละเอียดและยุ่งยาก องค์กรสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอรามัน และอุตสาหกรรมจังหวัดยะลา ควรสร้างการรับรู้ให้กับบุคคลภายนอกและผู้ที่สนใจผลิตภัณฑ์จักสานให้เห็นคุณค่าของผลิตภัณฑ์ ที่สำคัญในปัจจุบันมีผู้ที่สานมีจำนวนน้อย และมีอายุมาก ไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาเท่าที่ควร ควรฝึกอบรมให้กับเยาวชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มีโอกาสเรียนรู้อาชีพและมองเห็นคุณค่าของเดยหนาม ให้เท่าเทียมกับงานหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ เช่น หัตถกรรมย่านลิเภา กระจูด เป็นต้น ต่อมาคือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อุตสาหกรรมจังหวัดยะลา ควรจัดทำข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ของผลิตภัณฑ์เดยหนาม ให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน รวมถึงผู้ที่สนใจอย่างยิ่งยิบ และสุดท้าย ในขั้นตอนการเก็บเส้นเดยหนามค่อนข้างใช้เวลานาน เพราะลักษณะของต้นมีหนามทั้งสองด้านของใบ ชาวบ้านต้องนำมารีดหนามออกและแบ่งเส้นเดยหนามให้ได้ขนาดที่ต้องการ รวมถึงขั้นตอนการตากแดดที่ต้องใช้ระยะเวลาหลายวัน กว่าจะได้เส้นเดยหนามที่พร้อมสำหรับนำไปจักสาน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ ควรมีการสนับสนุนการสร้างเครื่องจักรกลที่ช่วยร่น

ระยะเวลาในการรีดไหม การแบ่งเส้นเดยไหมให้มีมาตรฐาน และเครื่องจักรสำหรับนวดเส้นให้มีความนุ่มก่อนนำไปสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ทำให้ได้การผลิตที่ได้มาตรฐาน และผลิตสินค้าได้มากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Bunchuay, S. (2012). *A study of thai woven agriculture for the design of Ban San Suk recreation center*. (Master's thesis). Silpakorn University, Faculty of Decorative Arts, Interior Design. (in Thai)
- Eisaw, A. & Kiadtinaruemol, J. (2020). *Academic service performance report of the GSB Yuwaphat Rakthin project: community enterprise development of the Santiphap Wang Phaya housewives group*. Yala: Yala Rajabhat University. (in Thai)
- Thaitambon.com. (2015). *Information on Wang Phaya sub-district, Raman district, Yala province* [online]. Retrieved on December 15, 2020. <https://www.thaitambon.com/tambon/950614>. (in Thai)
- Worawongpitak, J. & Ellah, F. (2019). *A research report on management model for sustainable pandanus basketry products from Ban Pong Bulo community, Sateng Nok subdistrict, Mueang district, Yala province*. Yala: Yala Rajabhat University. (in Thai)
- Thaweesinsopha, F. & Thaweesinsopha, K. (2016). *A study of the wisdom way of pandanus basketry, Ban Duhun to community-based tourism in Trang province*. Trang: College of Hospitality and Tourism Rajamangala University of Technology Srivijaya Trang Campus. (in Thai)
- Sawatdichai, N. (2015). *Public furniture design project to relax on the beach from pandanus materials: a case study for use at Koh Kradan beach in the responsibility supervised by Hat Chao Mai national park*. (Master's thesis). Silpakorn University, Faculty of Decorative Arts, Department of Product Design. (in Thai)
- Community Forest Management Office, Royal forest department (2017). *Toei Panan (Pandanus)*, Trang: N.P.G. Enterprise LTD., Part. (in Thai)
- Chooseng, K., Prabada, S. & Kri-nern, K. (2009). *A research report on the development of caribbean agave tie dye products for the Hup Ka Phong agricultural cooperative group*. Bangkok: Rajamangala University of Technology Phra Nakhon. (in Thai)

บุคลากรกรม

รอปิยะ เ้าะลีมา ประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านสันติภาพวังพญา (ผู้ให้สัมภาษณ์). จิราพร เกียรติินฤมล (ผู้สัมภาษณ์). ที่วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านสันติภาพวังพญา 199 หมู่ 2 ตำบลวังพญา อำเภอรามัน จังหวัดยะลา 95140. เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2564.